

ZPRÁVY

SPOLEČNOSTI FRANTIŠKA BÝLKA

39
prosinec 2017

Obsah

Téma: Anna Pammrová (úvodník)	3
Anna Pammrová	3
Rozhovor s Miladou Škárovou	11
František Bílek a Anna Pammrová	20
Bílkovo umění (Anna Pammrová o Františku Bílkovi)	24
Za Olbramem Zoubkem	29
Drobné zprávy	30

Milada Škárová na Pammrově 22. 7. 2017. Foto: F. Kožíšek.

Obrázek na titulní straně: Kresba Františka Bílka na titulním listě knihy „Listy Otokara Březiny Anně Pammrové“ (1933).

Téma: Anna Pammrová

Na letošek nepřípadá žádné kulaté výročí Anny Pammrové (1860 – 1945), pozoruhodné ženy zvláštního osudu, která svými názory předběhla dobu o více než století. Když už jsme se ale jako Společnost F. Bílka z kraje letošního roku k její osobě nachomýtlí – tím, že jsme pomohli v Praze realizovat výstavu o ní – a když víme o jejím úzkém vztahu k Otokaru Březinovi a skrze Březinu i k Františku Bílkovi, stojí za to si ji představit podrobněji. Už proto, že se Společností Anny Pammrové udržujeme přátelské styky a vyměňujeme si naše časopisy (Věstníky SAP vydané v posledních pěti letech lze také nalézt online: <http://www.annapammrova.cz/category/vestnik-sap/>).

Proto po několika číslech Zpráv SFB s různorodým obsahem přinášíme opět číslo (skoro) monotematické – vybočuje z něho jen závěrečná vzpomínka na letos zesnulého sochaře Olbrama Zoubka.

Jako monotematická plánujeme i obě čísla Zpráv v příštím roce. Nejprve se zaměříme na Bílkův rodný Chýnov a pak si budeme připomínat 150 let od narození Otokara Březiny.

„V Pravdu se vnořit – Stvořenému se kořit! Tak formulovala jsem si v mládí životní úkol.“ (A. Pammrová)

Anna Pammrová

V 19. a první polovině 20. století se na české kulturní scéně objevuje řada pozoruhodných žen. Božena Němcová, Eliška Krásnohorská, Karolina Světlá, Zdenka Braunerová, Pavla Moudrá, Emma Destinová, Marie Čermínová a další. Jsou veskrze nadané, tvůrčí a s větším či menším úspěchem se snaží prosadit navzdory přezíravému postoji patriarchální společnosti, která je v této době vůči svobodnému uplatnění žen v jakékoli oblasti ještě dosti nevstřícná.

Do této společnosti patří i osobnost Anny Pammrové, ačkoli se o ní dnes dozvídáme převážně jen v souvislosti s dílem a osobností Otokara Březiny. Jakoby veškeré uznání a pozornost ze strany společnosti souvisely jen s tím, že byla básníkovou dlouholetou přítelkyní. Osobně se sice setkali jen několikrát, téměř čtyřicet let si však dopisovali. Musíme si uvědomit, že ne každý byl hoden být přítelem Otokara Březiny. Introvertní básník měl nespočetně obdivovatelů, příznivců i mnoho korespondentů, jen málo z nich ale lze označit za jeho opravdové přátele. A z těch snad jen František Bílek, Jakub Deml a ovšem Anna

Pammrová mu byli natolik blízcí duchem, že mohl s nimi v dopisech či osobně hovořit o subtilních a vznešených otázkách, které po staletí vzrušují lidskou duši. Anna Pammrová byla jeho první duchovní přítelkyní, poznal ji v době, kdy se jako mladý učitel snažil vyznat ve svém přecitlivělém a bolavém nitru a kdy naléhavě potřeboval někoho, komu by se mohl svěřovat s jistotou, že bude chápán. O osm let starší Anna byla tehdy díky svým svízelným životním zkušenostem i díky intenzivní duševní a duchovní práci ucelenější a její vhledy Březinovi pomáhaly se orientovat sám v sobě a vymanit se postupně z příliš pesimistických úvah a postojů. Později své přítelkyni tuto službu oplácí a pomáhá jí vypořádat se s výzvami osudu, je jí nejen duševní oporou, ale zásobuje ji ochotně vhodnou literaturou a často jí poskytuje i materiální pomoc.

Přestože tehdejší i dnešní znalci vnímají stále Pammrovou prizmatem přátelství s Březinou, stojí za to se zamyslet, čím byla pozoruhodná sama o sobě. Byla to nesmírně sečtělá, vzdělaná žena, přestože vyššího školního vzdělání se jí nedostalo, ani to v té době nebylo možné. Vládla několika jazyky, v němčině a francouzštině se možná cítila více doma než v jazyku mateřském, což souviselo s účelovou výchovou, které se jí dostalo v dětství. Pozoruhodné byly na svou dobu radikální názory na úlohu ženy ve společnosti, v této souvislosti se někdy hovoří o jejím „protofeminismu“. Nevšední je také její vztah k životnímu prostředí, který snad lze dnešní terminologií nazvat „hlubinnou ekologií“. Její ekologické postřehy značně předstihly svou dobu a daly by se označit za prorocké. Pro mne osobně je inspirující její vztah k samotě a k tichu. Anna Pammrová velebí každou chvíli, kdy může být sama a v tichu vnímat jemné éterické vlivy a hnutí v přírodě. Tuto tichou samotu staví nad veškerý společenský život, nad veškeré literární či jiné úspěchy. Anna Pammrová je poustevnicí, která se po krutých životních peripetiích uchyluje do samoty a děkuje za každou hodinu ticha, která je jí dopřána. Přitom ale neustává v práci na zahradě i v domě, protože musí zajišťovat své skromné živobytí vlastními silami. Kdo tvrdí, že je to málo, nikdy to nezkusil. Neboť málo je poustevníků v naší době, tak málo, že většinu z nich známe jménem z církevních legend. I členové mnišských řádů žijí, byť v klauzuře, ve společenství svých blízkých. A potřeby těch i oněch jsou často uspokojovány uctívači z řad obyčejných lidí. I Anna občas přijímá dary od bližních, nespolehá se ale na ně, je nezávislá a svobodná. Netrpí patrně pocitem osamělosti, moudře dělí svůj čas mezi práci na zahradě, práci u psacího stolu a bytí v tichu, o němž se nedá mnoho slovy říci. Přála bych si pobýt v tomto třetím díle jejího bdělého času aspoň několik hodin. A překvapuje mne, že Otokar Březina, který tuto možnost měl, ji nevyužil. Své vzácné návštěvy na Pammrově absolvoval v doprovodu Jakuba Demla, což Annu dle svědectví její neteře Almy vůbec netěšilo. Těžko říci, co ho k tomu vedlo. Snad se cítil v doprovodu racionálně uvažujícího přítele v přítomnosti Anny, senzitivní a zduševnělé pobytem v chrámu přírody, bezpečněji. Ale vraťme se k Anně. Co předcházelo a vedlo k jejímu dobrovolnému poustevnictví? Jaký byl život Anny Pammrové (A. P.)?

Narodila se 29. června 1860 nedaleko Náměšti nad Oslavou jako první dítě v rodině lesníka Jana Pammra. Rod jejího otce byl prý původně rod šlechtický, měl ve znaku tři hlavy se zavázanýma očima a pocházel z keltských předků. Anna měla svého otce velice ráda pro jeho přímou, poctivou a pravdomluvnou povahu. Vztah k matce byl přinejmenším v dětství dosti problematický, mateřskou lásku Anna vlastně ani nepoznala. Někteří znalci A. P., například paní Milada Škárová, dokonce pochybují o tom, zda Josefina Pammrová, rozená Měcháčková, byla skutečnou Anninou matkou. Opírají se přitom zřejmě o náznaky v autobiografickém románu A. P. *Antieva*, který zmiňuje předmanželskou otcovu lásku k dívce zcela jiného založení, než byla matka Antievy, a také Annino pozdější tušení souvislostí při návštěvě jednoho z míst dřívějšího otcova působení. Ať tak či onak, mezeru chybějící mateřské lásky se v raném dětství snažila zaplnit její babička z matčiny strany, paní Eleonora Měcháčková, prostá, ale radostná a moudrá paní, která s dětmi chodila do přírody a vyprávěla jim pradávky a pohádky. Díky ní a nádherné přírodě, v níž Anna do svých pěti let přebývala, bylo její rané dětství překrásné. Avšak příliš krátké. Zanechalo po celý dlouhý život jen mlhavé třpytivé vzpomínky, toužení po ztraceném ráji:

„Měsíc září svojí září
vzbudil řadu vzpomínek.
ozvěna jen z dálek mluví:
Vlčí kopec - Kozínek.“

(Zmiňuje se o krásných místech svého dětství čtyřiaosmdesátiletá Anna v dopise své o tři roky mladší sestře Eleonoře.)

Těžko říci, jak by se vyvíjel život a povaha A. P., kdyby toto šťastné dětství nebylo před šestým rokem věku drsně ukončeno. Když se o vánocích 1865 narodila Pammrovům již čtvrtá dcera, Antonie, uzavírají rodiče dohodu s majetnými leč bezdětnými Anninými kmotry Novákovými, že jim Annu svěří k výchování. Znamená to, že je ve věku pěti let bez vysvětlení odvezena od rodičů i sester do Jasenice, kde měli Novákové od panstva najatý hospodářský dvůr. Pobyt v této náhradní rodině, motivovaný snahou rodičů zajistit jí „lepší živobytí“, byl pro jemnou a citlivou Anninu duši trýznivý a téměř destruktivní. Pokrytecká a panovačná povaha její kmotry, vytrženost z rodiny, odtrženost od milované přírody, odloučenost od vrstevníků s výchovou domácím učitelem, odtrženost od mateřského jazyka (výuka v němčině) a naprostý nedostatek hřejivého zázemí a mateřské i otcovské lásky, to vše se podílelo na utváření Anniny osobnosti. Anna se později velice podrobně vypořádala s tímto obdobím svého života v románu *Antieva*, kde barvitě a plasticky popisuje duševní stavy dítěte vystaveného těmto životním zkouškám. Vedle zapovídání svobodného pobytu v přírodě jí snad nejvíce vadila přetvářka a lži, s nimiž byla denně v tomto prostředí konfrontována. Všechny neblahé skutečnosti měly na Annu o to větší vliv, že byla abnormálně senzitivní. Viděla kolem nedobrych lidí,

zejména kolem kmotry, ale i kolem F. Kroha, svého pozdějšího manžela, ošklivou temnou mlhu (vnímala auru), která ji ochromovala a oslabovala. Není divu, že byla často nemocná. U Novákových nestrádala nedostatkem stravy či ošacení, ale nedostatkem svobody, hry, volného pohybu a dětské společnosti. Přitom její kmotr byl zřejmě člověk dobrý a spravedlivý, snažil se Anně dělat radost dárky a občasnými výlety do okolí, veškerou výchovu a rozhodování si však uzurpovala kmotra, jejíž představy o vztahu k dětem byly i na tehdejší dobu dosti tvrdé. Návštěvy Anny u rodičů byly velmi střídmé, jedenkrát či dvakrát do roka směla jen na několik dní domů. Zde ji čekaly dovádivé sestry, prožívající krásné pospolité dětství v lesích a s babiččinými pohádkami. Sestry, s nimiž si stále méně rozuměla.

Anna Pammrová na fotografii z knihy „Listy Otokara Březiny Anně Pammrové“ (1933).

Tento neblahý stav trval téměř čtrnáct let. Teprve v devatenácti letech ji otec po roztržce s kmotrou bere zpět domů. Na vině byl zřejmě kmotřin úmysl Annu provdat podle svého uvážení. Protože chtěla zachovat majetek „v rodině“, pozvala kmotra na návštěvu vzdáleného příbuzného, důstojníka Rajmunda Domanského, s úmyslem představit mu svou pohlednou schovanku. Rajmund se své role ujímá až příliš ochotně, brzy se stává dotěrným a Anna, které navíc sestra Leonora po vyslechnutém rozhovoru mezi matkou a kmotrou kmotřin úmysl prozrazuje, ho tvrdě odkazuje do příslušných mezí. To se pochopitelně kmotře nelíbí a svou nelibost dává najevo i před Anniným otcem. Ten situaci

vyřeší rázně a konečně se Anna vrací do vytouženého domova. Její štěstí ale kalí výčitky matčiny, která její odchod od Novákových neschvaluje. Hledá jí tedy jiné uplatnění a záhy ji posílá do Vídně do služby.

Ve Vídni Anna slouží jako vychovatelka, nejprve v důstojnické rodině s pěti dětmi. Péče o bujné synky domácích se jí ale často vymyká z rukou, nachází si tedy místo v jiné, šlechtické rodině, kde pečuje pouze o jednoho pětiletého chlapce. Ve Vídni se také seznamuje s Leopoldem Stögrem, synem zřejmě bohaté rodiny, který velice stojí o to, aby si ho Anna vzala a usadila se s ním na rodinném statku někde v Alpách. Anna dlouho váhá – vidí, že pro syna bohaté rodiny nebude nikdy dost dobrá a snad již tehdy cítí, že její úloha není v manželství a službě manželovi. Váhá tak dlouho, že se stává svobodnou matkou. Nakonec, přes Stögrovo zoufalství, sňatek s ním odmítá a i s narozenou dcerou se vrací domů k rodině. Být svobodnou matkou bylo v té době pohanou, Anna však na lidské řeči nikdy mnoho nedá. Nachází si výdělek ve vyučování francouzštině a němčině v nedaleké Velké Bíteši, je doma a je jí tu dobře.

Není to ale jen šťastné období. Rodinu potká tragédie, která určitým způsobem změní i Annu. Nejmladší sestra Toninka v sedmnácti letech onemocní, podstoupí operaci, po níž ale nenásleduje uzdravení. Antonie dále chřadne a ve svém dvacátém roce, umírá na rychlé souchotiny. Toto neštěstí má pro Annu zcela osobní přesah. V době, kdy je její nejmladší sestra již upoutána na lůžko, prosí, aby k ní do pokoje pustili malou Anninu dceru Almu. Anna se ale bojí, aby se dcerka nenakazila tuberkulózou, a návštěvu nedovoluje. Zklamaná Antonie reaguje slovy: „Vy ji nechcete ke mně pustit, bojíte se, ale neš! Až já umřu a Alma bude velká, já si pro ni přijdu!“.¹ Annou toto proroctví hluboce otřese. A bohužel se skutečně naplní. Alma umírá ve věku 22 let, také na souchotiny. Vraťme se ale do roku 1887, kdy této v této době těžko léčitelné chorobě podléhá sestra Antonie. Nedlouho poté zjišťuje Anna na sobě podobné příznaky, jaké měla její sestra před operací, na počátku své nemoci. Odhodlá se svěřit mladému studentu medicíny, synu židovské rodiny Löfflerů, kde vyučuje francouzštinu. Ten ji vyšetří a doporučí místo operace dietu – nejíst maso a nesolit. Anna se tímto doporučením poctivě řídí a příznaky ustoupí. Zde je počátek Annina vegetariánství, dodržuje ho až do své smrti. Zdá se však, že jen nastoupila cestu jí určenou. Již ze vzpomínek na dětství u Novákových víme, že maso nikdy nemilovala, daleko více toužila po ovoci, kterého ovšem bylo v této domácnosti na stole vždy pomálu.

Ještě jedna důležitá událost spadá to této doby. V Jinošově nastupuje svou první učitelskou službu Václav Jebavý. Na venkově a malých městečkách se co nevidět všichni znají a tak netrvá dlouho a mladý učitel je pozván k návštěvě i do rodiny Pammrových. Cítí se zde dobře, může zde hovořit na nejružnější

---

¹Alma Křemenová: *Anna Pammrová - životopis. Sursum, 2005.*

témata a překvapí ho také sečtělost Anniny sestry Eleonory. Anna v té době není doma, ale brzy se i ona s Jebavým seznámí. Toto setkání na ni udělá velmi hluboký dojem, konečně cítí, že se v jejím okolí vyskytl člověk, který převyšuje svým rozhledem i hloubkou všechny sousedy a známé. Konečně si má s kým promluvit o indické a jiné literatuře, kterou horlivě studuje, konečně může s někým konverzovat francouzsky. Od prvního setkání s ním ví, že to je setkání osudové a pro její život zásadní.

První zděný domek Anny Pammrové z r. 1921. Foto: F. Kožíšek.

Anniny rodiče usilují o to, aby se Anna přece jen provdala. Když si všimnou, že se kolem ní točí mladý lesník František Kroh, jsou jeho snaze si Annu získat nakloněni. Anna však cítí jinak. Jasně si uvědomuje, že F. Kroh nebude pro ni dobrým manželem, není jí příjemný, vnímá červenohnědou mlhu obklopující tohoto člověka, stejně jako vnímala kdysi černošedou mlhu v přítomnosti kmotry Novákové. Tížena okolnostmi se však tentokrát již nedokáže vzepřít a Krohovu nabídku odmítnout. Snad při tom sehrála roli i její dobrovolná oběť – snaha o zlomení údajné kletby spočívající na Krohově rodu tím, že se stane Krohovou ženou a porodí mu v lásce dítě. Anna souhlasí se svatbou, svůj postoj ale jasně demonstruje tím, že se vdává v černém, v šatech, které měla na sobě na pohřbu své sestry Toninky. Narodí se jí syn František, avšak její nejhorší vize se začínají naplňovat. Manžel se projevuje jako krutý despota, bez jakýchkoli

ohledů na její křehkou fyzickou konstituci ji nutí i k pracím, které ani v té době ženy běžně nevykonávaly, nedovoluje jí číst, protože sám knihy nesnáší. Kromě toho nestřídmě požívá alkohol, takže se Anna někdy musí před opilým manželem s dětmi skrývat v lese. Během tříletého trýznivého manželství je na pokraji fyzických a duševních sil, několikrát se ocitá na hraně uskutečnění myšlenek na sebevraždu, jen vědomí odpovědnosti vůči dětem ji v tom zabraňuje. Když ale v roce 1898 dostává zprávu o smrti kmotra Nováka, po němž dědí tři tisíce zlatých, dokáže se zvednout a posléze i rozvést. Z peněz zděděných po kmotrovi kupuje pozemek a nechává si postavit dřevěný domek na samotě nedaleko Žďárce u Tišnova. Zde v naprosté chudobě, ale s vděčností za získanou svobodu, vychovává obě své děti. Kroh, otec syna Františka, jim poskytuje jen něco potravin, výživné na syna, které mu přičkl soud, platí jen krátkou dobu po rozvodu.

Od roku 1899 žije tedy Anna na samotě, ve svém dřevěném domku s oběma dětmi sice nuzně (v zimě se stavení nedá vytopit, takže trpí krutou zimou), ale již klidně a spokojeně. Ne však nadlouho. Dcera Alma ji brzy opouští, nechce žít na samotě, vydává se do světa do služby. Bohužel služba, kterou si našla, nebyla pro ni dobrá. Pracuje jako ošetřovatelka u souchotináře, takže není divu, že se nakazí tuberkulózou. Zprvu se nemoc neprojevuje, po několika letech však u ní v plné síle propukne. Již ve špatném zdravotním stavu se vrací k matce na Pammrov, Anna ji ošetřuje, uzdravit ji však nemůže. Dcera zde v roce 1906 umírá. Anně zůstává již jen syn František. I ten však v roce 1911 načas odchází, uchází se o místo na velkostatku v Molitorově nedaleko Kouřimi. Brzy dostává ale výpověď a vrací se domů. Zde pracuje na poště ve Žďárci až do roku 1914. Ještě před vypuknutím války však z domova definitivně odchází a spolu s ním mizí kdesi v cizině i jeho dívka. František Kroh mladší odešel natrvalo do Severní Ameriky. Přestože řada pramenů hovoří o tom, že odešel bez rozloučení a neudržel s matkou od té doby žádné styky, jiná svědectví a dopisy dávají tušit, že ho matka, vyciťující hrozbu nadcházející války, na cestu sama připravila. Po její smrti se též našly dopisy zaslané synem z nového kontinentu, pravděpodobně posílané přes prostředníka (Pavlu Moudrou). V rodině Františkových potomků v Americe se zase dodnes uchovávají některé Anniny filosofické spisy, což dokládá, že spojení mezi matkou a synem zřejmě zcela přerušeno nebylo. Osobně se ale již nikdy neshledali.

V roce 1908 se do blízkosti Annina dřevěného domku stěhuje rodina stavitele Havla, která si v tomto krásném kraji postavila své letní sídlo. Jsou to sousedé laskaví a štedří, s Annou dobře vycházejí a nedělá jim potíže jí občas něčím přispět. Po válce, kdy již chatrné dřevěné stavení hrozilo zhroucením, se jí také zaručují za půjčku, díky níž si může postavit nový zděný domek. Stěhuje se sem v roce 1921. V té době již její první muž nežije a ona po něm pobírá malý, ale pravidelný důchod. Začíná klidnější a šťastnější období jejího života.

Zejména v této době vzniká velká část jejího díla literárního. Bylo již řečeno, že kromě nezbytné fyzické práce k zajištění základních potřeb věnuje A. P. svůj čas také práci duševní, tedy literární a překladatelské. Překládá z němčiny a francouzštiny, ze známějších autorů jsou to třeba díla německého filosofa Theodora Lessinga. Píše články do různých časopisů (Ženský obzor, Nová kultura, XX. věk, Sbratření, měsíčník k obrodě ducha a další) na témata poslání ženy, vztahu člověka ke zvířatům a další. Odhodlává se zveřejnit i vlastní díla většího rozsahu, než jsou pouhé články. Postupně jí vychází čtyři práce. V roce 1917 je to *Alfa* (podtitul *Embryonální pokus o řešení ženské otázky*), 1919 *O mateřství a pamateřství* (podtitul *Podivné úvahy Anny Pammrové*), v roce 1925 *Cestou k zářnému cíli* (druhé vydání vyšlo r. 2017 v nakl. Sursum) a konečně v roce 1936 *Zápisky nečitelné*. Nejsou to práce čtenáři snadno přístupné, a to jak z obsahového tak i z jazykového hlediska. Jazyk A. P. není jednoduchý, používá zvláštní, neotřelá slova a vytváří bohaté až přebujelé obrazy. Po obsahové stránce zde Anna shrnuje své světonázorové postoje, kritizuje vývoj civilizace, naznačuje směr, kterým by se měl člověk ubírat a zejména se zabývá úlohou žen v současném světě - skutečnou i žádoucí, ideální. Z třetího dílu času, z ticha, se noří i básně. Nejprve vyšla básnická sbírka *Odezva z lůna stvoření* (1937) a krátce po válce výbor z básní jménem *Zrcadlo duše* (1945). Nedílnou součástí literární činnosti Anny Pammrové jsou ovšem dopisy, a to nejen korespondence s Otokarem Březinou, ale také se slovenským evangelickým knězem Janem Maliarikem, Pavlou Moudrou, dopisy sestře Eleonoře, rodině Havlových a další. V životopisné črtě *Anna Pammrová - životopis*, kterou sepsala neteř A. P. Alma Křemenová, jsou uvedeny i velice zajímavé úryvky z deníkových zápisků, které autenticky vykreslují Annin bohatý duševní život. Cennou pokladnicí poznatků o Annině dětství je bohužel nedokončený autobiografický román *Antieva*. Na rozdíl od zmíněných spíše filosofických děl je to práce velmi přístupná a čtivá. Rukopis knížky darovala Anna svému příteli Karlu Formánkovi. Díky Společnosti Anny Pammrové byla *Antieva* v roce 2002 vydána v nakladatelství Sursum.

Anna tvoří a pracuje v klidu a samotě žďárských lesů, ani zde však zcela neunikne ranám osudu. V březnu 1929 ji krutě zasáhne zpráva z denního tisku – umírá její největší a nejbližší přítel Otokar Březina. Nese tuto ztrátu těžce, i když ve svém důsledku znamená větší příliv návštěv na Pammrově a zvýšený zájem o její osobu. Jaká asi je ta tajemná Březinova přítelkyně? A vlastní dopisy, které on jí posílal? Přicházejí zájemci o jejich vzájemnou korespondenci, potenciální vydavatelé, ne všichni ale budí její důvěru.

Smrt Otokara Březiny byla snad poslední velká rána, která Annu potkala, její život i přes blížící se a nastalou válku plyne vlastně klidně – až k ústí do moře nekonečna. Dožívá se vysokého věku – 85 let, téměř do konce života je soběstačná a neopouští svou poustevnu. V posledních letech života ji často navštěvuje její neteř Alma, dcera sestry Eleonory. Pomáhá, zařizuje, co je třeba,

a tetička, ač jinak přítomnost lidí příliš nevítá, ji má zjevně ráda. Alma přijíždí i v létě 1945, kdy se Anně přitíží, a pečuje o ni obětavě několik týdnů až do její smrti 19. září 1945. Díky Almě Křemenové a několika štědrým dárcům vzniká na žďárském hřbitově také Annin pomník. Její neteř na něj nechala vytesat tyto krásné Anniny verše:

„Krásno dne! Nádhero noci!
Paprsku tvůrčí, sílo tajemná,
v tebe chci proměnit sebe.“

Yveta Kožíšková

Rozhovor s paní Miladou Škárovou

Znáte Miladu Škárovou? Kdo jste se zúčastnili vernisáže výstavy o Anně Pammrové ve žďáreckých lesích „Na cestě k zářnému cíli“, ji jistě znáte, neboť zde pronesla delší řeč o Anně Pammrové (A. P.), řeč, která prozrazovala nejen to, že je členkou Společnosti A. P., ale hlavně, jak dlouho a do jaké hloubky se noří do jejích myšlenek a poselství. My známe Miladu již dlouho. Potkáváme se s ní již mnoho let na akcích povznášejících, přírodě, člověku i duchu prospěšných, sféra jejích zájmů se rozpíná doširoka a má nám co sdělit. A tak jsme se nemuseli dlouho rozmýšlet, koho požádat v tomto čísle o rozhovor, byť jsme tentokrát zvolili cestu ne osobní, ale korespondenční.

Yveta a František Kožíškovi

Mohla bys nám něco říci o sobě?

Ano, ráda to zkusím – a začnu svým dětským pozemským rájem ve Žďárci u Tišnova, odkud se mi stále jako z mlhy vynořují představy bytosti, s níž jsem se osobně nikdy nesetkala, i když jsme 11 let žily od sebe vzdáleny jen 3,5 km: ano, jde o Annu Pammrovou.

V roce 1934, když mi byly 2 roky, byl můj táta přeložen z Veverské Bitýšky do Žďárce, aby tam učil češtinu a dějepis na měšťance a řediteloval nejen měšťanku, ale i trojtřídní školu obecnou. V tomto stavení ze 60. let 18. století byl i byt pro učitele, kde jsme bydleli: bez vody, bez tzv. sociálního zařízení a bez elektřiny, ta byla do vsi zavedena až o 8 let později. Přicházely sem děti z několika okolních vsí, na přelomu 19. a 20. století i děti Anny Pammrové.

Po dvou letech nám přibyl bratr Ivan. Narodil se pár dní před Venouškem Havlem, našim pozdějším prezidentem. Ten žil střídavě v Praze a na Havlově, postaveném v roce 1908 na skále nad prudkým skalnatým svahem spadajícím do údolí řeky Bobruvky – několik set metrů od dřevěného stavení, které si zde už roku 1899 postavila A. P.

Máma, taky učitelka, měla zde však dost práce s provozem domácnosti včetně dvorku a velké zahrady, kde bylo vždy plno králíků, slepic, zeleniny, ovoce.

Ke škole se přicházelo asi 50 metrů do kopečka po kamenité cestě od gotického kostela sv. Petra a Pavla z údolí řeky Libochůvky, kde je ještě fara, mlýn a pila a několik obytných stavení: říká se tam „Na Řekách“ – a je to nejstarší část obce obydlená snad už před tisíci lety. Do současného Žďárce jsme chodili zkratkami dále do kopce, nebo po silniče velkým obloukem kolem hřbitova, na němž byla v září 1945 – za velké účasti místních občanů – pohřbena A. P. a s ní také ostatky její dcery Almy zemřelé ve 22 letech roku 1906. O hrob a pomník s tetiččinými verši se láskyplně postarala neteř Alma Křemenová, která si s tetičkou, zvláště v posledních letech jejího života na „cestě k zářnému cíli“ (název Anniny knihy z roku 1925) ve žďáreckých lesích velmi porozuměla a doprovázela ji doslova do posledního dechu.

Do první třídy naší obecné školy jsem nastupovala v září 1938. Do školních radostí a starostí se brzy vpletlo podivné slovo MOBILIZACE a zanedlouho další slovo – VÁLKA. A k tomu výkřiky v podivném jazyce, v němž jsme pak museli se cosi učit zpaměti... Neměla jsem „dětský pokojíček“, můj kouteček s hračkami byl vedle rádia na baterky. Při poslouchání „cizího rozhlasu“ se u nás „pod trestem smrti“ scházeli místní občané a já nikdy nezapomenu znělku „ta-ta-ta-tam“ a po ní následující slova „volá Londýn“ ... před tím ovšem bylo nutné přimontovat jakýsi chuchvaleček drátků, prý „krátké vlny“. Říkalo se tomu CHROUST a vyrobil to náš tehdejší mladý učitel Antonín Mrkos, pozdější světoznámý astronom, pocházející z nedaleké vsi Mezihoří, který si už jako gymnazista zde postavil svůj první hvězdářský dalekohled. CHROUSTA pak bylo nutné po skončení poslechu opět ukryt – do nenápadné větrací díry v zadní části školní budovy, přístupné ze zahrady.

Naši sousedé se dál upřímně modlili a poctivě pracovali, na jejich kamenitá políčka jsme jim chodili pomáhat a za to jsme kromě díků měli i čerstvě nadojené mléko a kousek doma stloukaného másla... A když pak v dubnu 1945 maršál Malinovskij zahájil závěrečnou část „bratislavsko-brněnské operace“, chodili jsme se „na kopec“ dívat na padající bomby a hořící budovy v Brně, pak v Kuřimi a v Tišnově ... Ve Žďárci jsme už měli plno prchajících Němců, kteří dobře věděli, že je konec – přesto však na ně a také na nás Žďářečany spadly 8. 5. bomby, mezi nimiž jsme utíkali k Havlovu. Celá Havlova rodina tam bydlela už od února, neboť jejich pražský dům byl – taky po bombardování – neobyvatelný. Žďářečanů se nás tam sešlo skoro 30, mámy, babičky a děti... tátové hasili požáry v obci a pomáhali v lese, kde se ještě střílelo ... u Havlů

jsme dostali najíst, místo k vyspání – a ráno 9. 5. jsme se vraceli domů mezi mrtvolami koní a trosk nejrůznějších válečných „potřeb“ – a dozvěděli jsme se, že přišli o život tři naši spoluobčané. Ze spálených budov uprostřed obce se stále ještě kouřilo.

Co tě přivedlo k zájmu o Annu Pammrovou?

K systematickému, opravdu vědomému zájmu o „život a dílo“ A. P. jsem se dostala až v roce 1994. Setkávala jsem se tehdy se skupinou zájemců o Jána Maliarika, vedenou Ing. Otmarem Doležalem. A ten mi jednou řekl, že „když jsi z toho Žďárce, tak by tě mohla zajímat středoškolská profesorka Vlasta Urbánková, která bude mít prezentaci své knihy o A. P., tehdy, tam“. Na setkání jsem šla, vyslechla Vlastinu zajímavou, živě podanou promluvu, koupila knihu „Navštivte mne s podzimem“ a upsala se pro případ nějakého pokračování „na dané téma“. To brzy nastalo – a mířilo ke vzniku skupiny zájemců, hlavně z prostoru mezi Brnem, Tišnovem, Nedvědicí a Bystřicí nad Perštejnem, z níž pak brzy vznikla Společnost A. P. Knihu jsme četli tzv. jedním dechem – a Vlastu zajímalo, co koho z nás na cestu k A. P. přivedlo? Vzpomínala jsem, především sama pro sebe – a tak se vynořovaly spíš podvědomé prožitky z doby více než před padesáti roky, kdy jsem čtrnáctiletá byla odvezena ze Žďárce do „velkého světa“: přes Tišnov do Brna, pak na „umístěnku“ na 12 let do Prahy a posléze dobrovolně zpět do Brna. Jednodenní návraty do údolí Libochůvky a do krajiny v širším okolí Žďárce mi byly – a stále jsou – životní potřebou. Vzpomínky na A. P. z doby žďáreckého dětství však byly po celá ta desetiletí překrývány stále novými událostmi a vynořovaly se až při vznikání našeho pammrovského společenství.

Jako žďárecké dítě 30. a 40. let jsem s rodiči a bratrem chodívala na Havlov a taky strmou pěšinkou mezi skálami do údolí řeky Bobrůvky. A tehdy ke mně při periferním pohledu na planinku mezi políčky a lesem vždy přivanulo: „Ano, tam je A. P....“ – a v mé paměti se objevuje i nezřetelný obraz, jak mne jednou táta vzal s sebou k A. P. a jak mne nechali sedět venku na schodech... Spolu si asi pak měli co povídat, třeba i proto, že byli jediní žďárečané, kteří uměli mluvit německy, francouzsky a anglicky... (?)

Mohla bys něco říct o Společnosti Anny Pammrové? Jaké jsou její aktivity?

V prvních létech jsme se rádi poznávali navzájem, při schůzkách v Tišnově a při zkoumání míst na Náměšťsku, kde žila A. P. jako dítě v myslivnách svého otce, lesníka ve službách majitele náměšťského zámku. Brzy přibyl Žďárec, kde se dodnes setkáváme s potomky Anniných přátel z posledního desetiletí jejího života. Tišnovský hejtman s rodinou její domečky i zahradu koupil – a jeho potomci o vše stále vděčně pečují.

V pátrání stále pokračovala hlavně Vlasta, nacházející další pamětníky i písemné dokumenty: Anniny příspěvky do různých časopisů (prózu i verše), objevil se i vzdálený Annin příbuzný, který nám věnoval rodokmen své větve rodu Pammrů a pomáhal s tiskem Věstníku a do konce svého života se účastnil naší činnosti.

Velmi inspirativní bylo seznámení se Společností Otokara Březiny fungující už desítky roků, od Březinovy smrti roku 1929. V Jaroměřicích nad Rokytnou jsme poznali dům, kde O. B. po většinu zdejšího pobytu bydlel a psal dopisy Anně do žďáreckých lesů – dnes je zde pečlivě udržované Muzeum O. B. – i bývalou dívčí měšťanskou školu, kde O. B. učil, s úctou přijímán dětmi i spoluučiteli. Dodnes se zde zúčastňujeme vzpomínkových setkání u hrobu O. B., které letos bylo spojeno s mou fotografickou výstavou o A. P. ve žďáreckých lesích „Na cestě k zářnému cíli“. Na hřbitově tam tradičně promluvil, po několika letech s těžkou nemocí, náš dlouholetý společný přítel Jiří Kuběna...

Podářilo se nám také vydání několika knih:

- malou knížečku z časopisů posbíraných veršů – Anna jim říkala „říkánky“ – které ovšem o člověku a jeho vztahu ke světu „říkaly“ hodně;
- Antievu, nedokončený vlastní životopis, týkající se převážně doby prožité (spíš protrpěné) u kmotry v Jasenici;
- životopis A. P., zpracovaný neteří Alinou Křemenovou;
- dopisy rodině Havlových a jejich příbuzným, hlavně babičce Emílii, ale taky dědečkovi Václavu Juliu, staviteli pražské Lucerny, který po úspěšném skončení svého pozemského díla vydal pod pseudonymem ATOM knihu života jako dík za to, že mu před pozemskou smrtí bylo dáno poznání duchovní dimenze a smyslu lidského života, jeho vývoje v postupných inkarnacích;
- zatím poslední kniha, kterou se nám podařilo připravit k vydání a nabídnout současným zájemcům, je jedna ze čtyř Anniných próz (1917, 1919, 1925, 1936), kterou autorka nazvala Cestou k zářnému cíli.

K výročí Anniny smrti v roce 2010 jsem byla pověřena uspořádat první výstavu svých fotografií s názvem Krajiny života A. P. „Premiéru“ měla v Tišnově, pokračování v Brně a ve Velké Bíteši. Ta byla pro A. P. na prahu pátého sedmiletí jejího života důležitým místem. Chodila tam z Jinošova vyučovat němčinu a francouzštinu a místní medik Löffler jí v souvislosti s tehdejší zdravotním stavem doporučil „přestat jíst maso a co nejméně solit“. Anna doporučení přijala a uzdravila se. Bylo to krátce před oběma osudovými setkáními: s Václavem Jebavým (pozdějším Otokarem Březinou) a Františkem Krohem, mladým lesníkem, také (jako otec Pammr) ve službě pána náměšťského zámku. S ním měla Anna jako karmický úkol „porodit v lase syna“, aby byli další mužští potomci jeho rodu zbaveni kletby – podle lékařské terminologie asi vážného duševního postižení, jehož projevy byla pak A. P. po tři

roky týrána téměř k smrti... Následovalo rozhodnutí vydat se novou, samostatnou „cestou k zářnému cíli“, s dvěma malými dětmi, v dřevěném domku, postaveném na místě, kde byla jakoby „zázrakem“ či „boží vůlí“ zachráněna před sebevraždou - na planince nad skalnatým srázem k řece Bobrůvce v tichu žďáreckých lesů... Syn Frantík (s nímž v roce 1914 připravovala jeho odcestování do Ameriky) byl zdrav, stejně tak i vnuk Jiří... Praprababička Elaine, už „rodilá“ Američanka, za námi z Kalifornie přicestovala v létě roku 2009. Doprovázeli jsme ji na Pammrov, kde přijala stále zde působící dávnou přítomnost své praprababičky. Dnes má dvě děti, je vegetariánka a jako vystudovaná bohemistka učí česky i děti, které se přece také budou potřebovat nadechnout míst, kde žila jejich praprababička!

V současné době (listopad 2017) připravujeme tradiční předvánoční setkání, kdy si připomeneme události končícího roku a popřemýšlíme, co a jak dál – a taky vzpomeneme na ty, kteří už nás navždy opustili. Přibývá jich... a tak věříme, že přijdou další (mladší!), které bude osobnost Anny Pammrové zajímat.

Proč je podle tebe dobré šířit a udržovat odkaz A. P. v dnešní době?

„Dnešní doba“ a směřování „dnešního“ (současného) lidstva do budoucnosti – to je to „oč tu běží“. A. P. totiž už na konci 19. století VIDĚLA (tehdejší) současnost na základě porozumění minulosti – a rozvíjela tento způsob myšlení a poznávání do budoucnosti. Byla současnicí anthroposofa R. Steinera: narozena o rok dříve, žila o dvacet roků déle. Bylo jí asi dáno nahlížet do těchže duchovních pramenů jako jemu, nikoliv však do takových hloubek. Steinerovu činnost sledovala s pomocí své přítelkyně Pavly Moudré, členky tehdejší pražské pobočky Theosofické společnosti, v rámci níž působil nejprve i Steiner – do roku 1912, kdy založil společnost Anthroposofickou. Jeho pražské přednášky byly hojně navštěvovány, také např. F. Kafkou a A. Einsteinem. Pavla Moudrá pro Annu rovněž zprostředkovávala písemné spojení se synem Frantíkem, žijícím od roku 1914 v Kalifornii pod jménem Frank Gardner.

V r. 1894 si A. P. zapsala: „Místo éteru objímá zemi uhelný kouř a přebytečný kysličník uhličitý... únava země je patrná... i Slunce prozrazuje horečný svůj stav... nepravidelnost záchvěvů atmosferických proudů oznamuje blízkou krizi, převrat biologických zákonů a vybavování nových forem duchovních... zdá se mi někdy, že v nejbližší době Země nám odepře jakoukoliv produkci. Lidé ji bičují svými agronomickými systémy, donucují k nadprodukcí... a právě tato nadprodukce se stane dříve či později pro lidstvo osudnou... plodiny se již nepěstují proto, aby bylo lidstvo zabezpečeno před hladem, nýbrž k tomu, aby nový, dosud neznámý hlad byl buzen, aby rostly nepotřebné potřeby...“

Dalším tématem, které ani v 21. století pořád ještě neumíme smysluplně řešit, je – vyjádřeno slovy A. P. – ŽENSKÁ OTÁZKA. Ze zcela povrchního pohledu bývá A. P. ještě dnes nazývána feministkou, i když ona sama se proti tomu od

počátku zřetelně vymezovala. Jako podtitul své první, žánrově nezařaditelné knihy Alfa (1917) uvedla „Embryonální pokus o řešení ženské otázky“.

V roce 1912, když šlo o volební právo a přístup žen na vysoké školy, napsala: „jako cílevědomá zastánkyně rozvoje ženiny rozumnosti věřím neochvějně, že účast obojího pohlaví na zákonodárství je nevyhnutelná, má-li být zabráněno strašlivé národohospodářské krizi, o níž dějiny nevypravují a současníci nemají ještě ponětí...“.

Dnes, o 115 let později, se v té krizi („globálně“!) nacházíme, ovšem stále bez schopnosti, ochoty a vnitřní potřeby „něco“ s tím dělat. S tím „něčím“ totiž musí začít každý u sebe, správným myšlením „vlastní hlavou“ a taky srdcem, místo bezmyšlenkovitého papouškování frází, zachycených na „sociálních sítích“ a zamontovávaných do volebních programů...

A ještě něco: Už v době plně „rozvinuté“ „první průmyslové revoluce“ A. P. VIDĚLA, co bude dál, pokud budeme „vidět“ člověka jako pouhou masokostní hmotu s pumpou na krev, v níž je i jakési myšlení. To ovšem MY nahradíme UMĚLOU INTELIGENCÍ, která bude KONAT (bez cítění a opravdového myšlení) za nás, čímž MY (kdo?) se budeme mít...!!!

Tiše a nenápadně, pomaloučku a účinně ovšem mezi námi přibývá těch, kteří s prostou samozřejmostí přijímají impulzy přicházející (k nám všem!) z budoucnosti ... díky jim tady a teď a díky za ně – tam „nahoru“...

A ještě slova A. P., napsaná někdy před 100 lety: „Světlo hledáte? Kde lidskost se ptáte? Řekněte přece, jak se to stalo, že staré pravdy málo se dbalo, pramen že vyschl odvěkých krás? Jak se to stalo, řekněte jen, ve stroj že stočen, člověk zotročen, v pustém svém nitru plodí tu svár... Klapací stroječci klapou – místo mluvení, kterým se ještě nedávno spojoval (rád, z nejnuitnější potřeby) opravdový živý člověk s člověkem...“

Co tebe osobně nejvíce oslovuje, nejvíce inspiruje na osobnosti A. P.?

Je to asi ta její nejnuitnější potřeba POZNÁVAT svět a smysl či úkol člověka v něm, člověka obecně i sebe sama. Obdivuji úžasnou šířku i hloubku toho, co přijala a (SVÝM!) způsobem „zpracovala“.

Byla mimořádně zvědavá už jako dítě, s vrozenou schopností pozorovat, objevovat otázky a hledat na ně odpovědi. To v ní však dusila kmotra Nováková, která chtěla (nikoliv ze zlé vůle!) dítě vytržené z lesní divočiny převychovat na maloměstskou slečnu... To se ovšem nemohlo podařit, ani za cenu krutého duševně-duchovního i fyzického násilí. Dnes bychom takové dítě možná nazvali indigovým: pamatovala si okolnosti svého početí, biologickou matku i s jejím společenským zařazením – nebyla jím úředně zapsaná manželka otce Pammra, matka Anniných tří mladších sester. Jako osmiletá se od otce dožadovala odsouhlasení – a víc z jeho mlčení než ze slov odpověď přijala...

Nechodila do žádné školy, u kmotry měla tzv. domácího učitele. Jak tedy získala své tak rozsáhlé vzdělání v tolika oborech? Ve filosofii, historii (současné i starověké), v jazycích (nejen čeština, němčina, francouzština, angličtina, ale i řečtina, latina, hebrejština a sanskrt) i v kvalitní krásné literatuře? Z němčiny a francouzštiny úspěšně překládala (např. Flammariona, Th. Lessinga) – a čeština? Bývá jí vyčítáno, že ve svých textech používá tzv. novotvarů (prý proto, že česky pořádně neuměla) a taky používání běžně známých slov v neběžných souvislostech pro přesnější vyjádření obsahu vlastní myšlenky. Tuto její schopnost ovšem oceňoval mistr slova Otokar Březina, který se slovy rodného jazyka zacházel také vždy s největší úctou. Pro mne je četba takto vyjadřovaných myšlenek v Annině textu vždy znovu prožitkem, jehož účinky se

Anna Pammrová s návštěvou na Havlově r. 1921 (zleva dr. Milada Lanterová, roz. Teuscherová, Anna Pammrová a dr. Sara Dath-Millet, asistentka Sira Flemminga, vynálezce penicilinu). Foto: Literární archiv PNP.

stále stupňují... Je to ovšem asi tak nějak, jak napsal O. B. Anně P. v dopise ze dne 3. 3. 1925, když mu poštou ze Žďárce do Jaroměřic n. Rokytinou byl doručen autorský výtisk Anniny knihy Cestou k zářnému cíli: „Bohatá geniálními intuicemi žádá čtenáře příbuzného duchovního založení; ale všude, kde hovoříte přímo o sobě a svých zkušenostech s věcmi a lidmi, má Vaše slovo jistotu a sílu jako slovo vidoucího a vzbuzuje touhu slyšeti Vás znovu a více...“

O. B. přijímal Annu jako svou duchovní učitelku, na čemž nic nezměnil jeho vztah k Milušce, kolegyni na Jaroměřické měšťance. Ta se (těžce) vyrovnávala s odmítnutím manželství, jejich vzájemný vztah však (až do konce Březinova života) oběma dával to v pozemském životě nejdůležitější: vztah k člověku, který vždy poskytne potřebnou duševní oporu. Ani podstata vztahu O. B. a A. P. nebyla narušena, naopak: oba se stále na duchovní úrovni nenahraditelně potřebovali... I tyto životní příběhy, jejich vědomá řešení a přijímání všech souvislostí se mi jeví jako hodné zamyšlení...

V čem naopak nesouhlasíš, v čem si myslíš, že se mýlila, nebo co je z hlediska dnešní doby už překonané?

Pátrám v paměti – a nevzpomínám si na jakýkoliv nesouhlas, či pocit nebo důkaz nějakého omylu. A že by něco z jejích myšlenek už neplatilo, nebylo „živé“, protože jsme přece za těch 100 let kamsi „pokročili“?

Je to jinak. Často se mi stávalo (a dosud stává), že jsem napoprvé neporozuměla, o čem čtený text je, býval přehlédnut i zapomenut, neboť jeho obsah neměl u mne na co navázat. A teprve po několikátém návratu (neboť tušení důležitosti tu přece jen bylo) přišel začátek „prozření“: začaly se vynořovat otázky, na které přicházely odpovědi, neboť „odpovědi jsou věčné, otázky čekají na svůj čas“ (O. B.).

Pammrovou, Březinu a Bílka vnímám jako bytosti, které se setkávaly už v minulých inkarnacích, takže v této, zatím poslední, mohli společně tvořit dílo, které stále ještě tiše čeká na plné porozumění: teď, na začátku 21. století po Kristu, kdy se z lidských bytostí stávají klapací stroje, neschopní jakékoliv komunikace bez stále „chytřejších“ elektronických stroječků, bez obyčejné lidské potřeby opravdu lidského vcítění, bez něhož ovšem nemůže nastat opravdové SETKÁNÍ člověka s člověkem, v rodině ani v parlamentu. Všichni, kdo jsme TEĎ TADY, nejsme přece zrovna teď a zrovna tady ve střední Evropě náhodou. Přijali jsme z duchovního světa dary, které bychom neměli na své „cestě k zářnému cíli“ (A. P.), či „cestě k opravdovému dokonalému lidství“ (R. Steiner) promarnit.

A ta naše TROJICE – Pammrová, Březina a Bílek? Ti také přijali dary potřebné ke splnění úkolů zvláště velkých: Březina dar práce se slovem, Bílek s (hodně tvrdou) hmotou, a Pammrová? Ta přijala ty dva jako nepostradatelnou součást vlastního daru, jehož obsah a smysl pochopila, plně vědomě přijala a podle něj žila druhou polovinu svého života ve žďáreckých lesích: Z venku nahlíženo odloučena od současného lidského světa, kde však v tichu

nepostradatelné přírody mohla se světem žít nejen prostřednictvím dopisů a vlastní publikační činnosti. Meditační souznění se skálami, „sestrami borovicemi“, živou vodou ve studánce, ptáčky v povětří, sluncem, větrem i poledním či půlnočním tichem, to vše průběžně doprovázeno starostmi o dřevo na zatopení v kamnech, kdy při pětadvacetistupňovém mrazu šlo doslova o život. Můžeme si klást otázku: PROČ? Hledám odpověď a snad ji tuším: Její myšlenky o vývoji a smyslu existence ČLOVĚKA na zemi přicházely svými tichými, nehmotnými pěšinkami k těm, kteří také HLEDALI, každý na své vlastní CESTĚ K ZÁŘNÉMU CÍLI...

Pro mne tento tajuplný děj pokračuje, nejen jsem-li fyzicky přítomna v pammrovském žlutém domku či na zahradě. To světýlko pravdy nezhasne, i když je zde (propojeno se světýlkem havlovským) od padesátých let 20. století vytrvale ohrožováno všelijakými „kejklemi“ (by řekla A. P.) i pouhou lhostejností... Tiše prostupuje současný svět pozemských lidských bytostí, čeká, kdo si všimne...

Z dobových zpráv víme, že A. P. měla ve svém domku jediný obraz – portrét Otokara Březiny od Františka Bílka. Nevíš, kdy a jak se k ní dostal?

Ano, už vím. Obraz vlastnil původně tišnovský hejtman, pan rada Wachsmut. Ten se svou manželkou a dvěma dcerami Elou a Theou, někdy v polovině 30. let 19. století, objevil to kouzelné místo s domečkem a zahradou, kde žila ta pozoruhodná žena A. P. Celá rodina se s Annou spřátelila, prožívali u ní i prázdniny. Později měla k Anně zvlášť blízký vztah dcera Ela, které táta obraz věnoval – a ta jej pak jako projev obdivů a díky předala Anně.

Ela byla tetou současných vlastníků Pammrova, Rosti a Marušky Hubálkových. Léto tam v současné době prožívají už i další dvě generace (čtvrtá a pátá) dcera Daika a vnučka Viktorka. Bílkův obraz, Anniny dopisy Ele a Eliny fotografie jsou zde s úctou opatrovány a nabízeny k prohlížení všem upřímně zvědavým návštěvníkům. Také k nim patřím – a jako vzácný dar mám i kopie dopisů, věnované mi Maruškou Hubálkovou. Díky!

I my děkujeme za tuto pomoc k pochopení díla i osobnosti Anny Pammrové.

František Bílek a Anna Pammrová

Popisovat vztah dvou osob, které se zřejmě nikdy nesetkaly a pravděpodobně spolu nebyly ani v písemném kontaktu (alespoň se nedochovala žádná vzájemná korespondence a ani nejsou žádné indicie, že existovala), se může jevit jako úsilí marné a zbytečné. Vždyť to, že Bílek i Pammrová patřili ve své době do nevelkého okruhu lidí, kteří šli vědomě „proti proudu“ civilizace, která podle nich vyznávala pokleslé ideály a názory, ještě nemusí nutně znamenat, že je něco blízkého myšlenkově, duchovně či jinak pojilo. Ale ono je skutečně cosi pojilo – a nebyla to jen osoba jejich společného přítele Otokara Březiny, který jim vzájemné povědomí o sobě a svém díle či názorech zprostředkoval.

Nicméně Březinův svorník byl tak zásadní, že s ním musíme začít. I když byl Březina o čtyři roky starší než Bílek, období, kdy jejich umělecké snahy dozrávaly a kdy je začala zásadně vnímat česká kulturní veřejnost, se zcela překrývají – jde o období posledních pěti let 19. století, kdy Březina vydává všechny své básnické sbírky (1895-1901) a Bílkova díla se začínají objevovat na prestižních výstavách a na stránkách časopisu *Nový život*. A časopis *Nový život* je i tím médiem, na jehož stránkách se poprvé jejich díla setkala a oni se o sobě vzájemně dozvěděli, poznali v sobě „spřízněné duše“ a zatoužili se poznat.

Tento krok k sobě navzájem učinil první Bílek svým dopisem z podzimu 1899 (a Březina mu v blíže nedatovaném dopise z r. 1900 odpověděl, načež jejich korespondence trvala až do Březinovy smrti), na počátku srpna 1900 se pak poprvé v Nové Říši osobně setkali.

Březina si v té době od roku 1896 již opět pravidelně dopisuje s Annou Pammrovou a mimo filosofické úvahy a diskuse ji informuje o kulturním dění v Čechách i jinde v Evropě, posílá jí knihy a časopisy. 6. ledna 1900 jí píše poprvé o Bílkovi: *„Kresba v posledním mém listě i v tomto je prací geniálního mladého sochaře našeho, Bílka, duše mystické, hluboce náboženské, jehož dosavadní díla (studie ke Kristovi, Podobnoství velkého západu Čech, Modlitby, album reprodukcí jeho sochařských prací) jsou prvním rozletem slavného nadání, k němuž všichni pohlížíme se svatou důvěrou. Filozoficky stojí B. přesně na půdě evangelií a Písma (a není v žádném spojení s Moderní revue, jak jste se domnívala). K vysvětlení jeho názoru kladu Vám jeho vlastní poznámky o jednotlivých pracích z Modliteb, které pro nepohodlný, příliš rozměrný formát jednotlivých listů nemohu již umístiti v této zásilce.“*

Z dopisu vyplývá, že se sama Anna Pammrová ve svém předcházejícím dopise o Bílkovi prvně zmiňuje, snad v reakci na zaslano kresbu. S výjimkou jednoho dopisu se Březina o Bílkovi více či méně zmiňuje ve všech svých následujících dopisech Pammrové v letech 1900-1902.

„Tiskne se nové vydání mých Tajemných dálek a Svítání na západě, s litografiemi Fr. Bílka. V posledním, dubnovém čísle uměleckého měsíčníku

Volné směry, věnovaném ukázkám z prací Bílkových, má krásnou studii o něm malířka Zdeňka Braunerová. Nečetl jsem u nás práce, která by hlouběji viděla do jeho díla. A jsou věci, které řekla u nás prvně, o Bílkovi i o mně. Jak chápe tajemství umělecké formy, souvislost její s mysteriem času, analogie mezi chvěním myšlenky, hudby a linie! S jakou intuicí vnímá český element jeho díla, mystické souvislosti s rasou a rodným krajem (jižní Čechy, Tábořsko)!" (20. 4. 1900)

„Byl u mne sochař Bílek, takový svatý, tichý a čistý člověk. Pošlu Vám ve fotografických snímcích ukázkou jeho prací, jak jsem je právě od něho obdržel. Pracuje o vítězství našeho světa, jeho duše je z těch, na nichž jako na pilířích obtěžkaných tíží celé klenby leží bolest tisíců. Bude doprovázeti kresbami příští mou knihu.“ (8. 11. 1900)

„Zasílám zatím ... kresby Bílkovy, jenž právě má ve Vídni expozici svých děl a šíří úžas a slavné mlčení obdivu u všech, kteří v naší těžce stíhané době dovedou ještě vítati v uměleckém díle velké jitro Znovuzrození, vysvobozující bolesti, milostného zjevení pravdy...“ (3. 1. 1901)

„Krásné kresby Bílkovy byly vystaveny v Praze a potkaly se u lidí tohoto světa s úplným neporozuměním. Ale Bílek je svatý, tichý, oddaný člověk, k němuž vření hlasův doléhá právě tak málo jako k nám hučení vod z nějaké vzdálené hvězdy naší sluneční soustavy.“ (7. 8. 1901) – *„O Bílkovi nic bližšího nevím; poslal mi jen oznámení o svém sňatku, „jenž 18. ledna 1902 u sv. Štěpána v Praze byl posvěcen“.“* (26. 2. 1902) – *„Bílek se vrátil z Itálie. Uvidím se s ním v Chýnově.“* (červenec 1902)

„Konečně Chýnov, Bílek. Dovedli mne k jeho vile, kterou si postavil uprostřed zahrady, s nádhernými reliéfy Země, Bolesti a Vyšších nadzemských nadějí. V přízemí vysoká, až do prvního poschodí zdvižená dílna s galerií; známý Vám reliéf Ukřižovaného ve vznešeném rozpětí jako vidění z extáze roste k výši, nehmotný s onou podivuhodnou tváří, jenž náleží k nejčistšímu, co Bílek dosud vytvořil, a kde v mystické transformaci bolest nesčíslných proměnila se v záření boha. Golgota, modelovaná ještě za pobytu Bílkova v Paříži, zaujímá celou jednu stranu dílny. Tam jest ona postava Matky, s očima zavřenýma bolestí, jako by odmítaly hořkou iluzi tohoto světa, symbol trpícího, tisíciletého mateřství ženy. (Skupina tato byla dříve v kostelíčku chýnovském, jemuž ji Bílek věnoval. Vrátili mu ji při restaurování kostela, „poněvadž zaměstnávala mnoho místa – a nepřispívala ke vzbuzení zbožnosti“.) Tam ve své dílně představil mi Bílek svou paní; krásná, dítě, s duchovou atmosférou něhy a oddanosti, má v liniích tváře něco z onoho kouzla žen, které vystupují z růžových zahrad Gabriela Danta Rossettiho, anglického malíře a básníka jemných, křišťálových sonetů, jednoho z umělců, jimž bylo dáno uviděti v celé duchové nádheře ženu. – Zůstával jsem v pokoji nad dílnou. Portrét Zeyerův, modelovaný Bílkem s absolutním mistrovstvím génia, zdál se sálati hluboké ticho snu, které prostupovalo komnatu. Chudý Chýnov, ukrytý mezi stromy, kladl se před okny. Včely zvonily zahradou. Chodili jsme s Bílkem a jeho paní po chýnovských lesích, hovořili o svých duševních cestách, cílech života, odpovědích, jimiž

k našim otázkám tisíci hlasy mluví země. Kouzelný nástroj analogie, která je klíčem všeho poznání, je před ním na dosah ruky jako každý jiný nástroj jeho dílny. Žije krásný a silný život dělníka a kněze, život kontemplace a práce jako v prvních dobách křesťanství a v některých vroucích herezích středověku. Mystické světlo jako zář studijní lampy padá na bibli, vždy otevřenou na jeho chudém stole samotáře a snivce. Jeho umění, třeba daleko ještě nebylo oceňováno, jak zaslouží, poskytuje mu přece jen možnost žít jedině své myšlence a uvést v soulad svůj vnitřní a vnější život. Pro vídeňskou výstavu měl právě přichystáno sousoší Slepci, inspirované mou básní z Rukou, a mocné skulptury ze své Předsíně chrámu, o níž pracuje...“ (2. 12. 1902)

„U Bílka strávil jsem o letošních prázdninách čtrnáct slunečných dní. Pořádá právě výstavu svých prací v Mnichově. Poslal mi dva reliéfy: Rozloučení a Věčné shledání. Visí nad mým psacím stolem. A zdá se mi, že není možno domyslet některé myšlenky...“ (asi polovina září 1904)

Přestože Březina napsal po tomto datu Pammrové ještě skoro 150 dopisů, jméno Bílek se tam objevuje již jen jednou, okrajově v roce 1924, když Březina posílá svou fotografii („...obrázek... příteli Bílkovi, který jej viděl reprodukován... zdál se dosti snesitelný...“). Přesné důvody neznáme, jedním mohlo být i to, že Březinovy dopisy nejen Pammrové se postupně zkracují a stávají věcnějšími. Ale přesto se díky Březinovi i nadále k Anně Pammrové dostávají ukázky Bílkových děl, ať už jako ilustrace Březinových knih (např. kniha esejí Hudba pramenů) nebo samostatně. V jednom životopise Pammrové je zmínka, že jediný obraz, který zdobil stěny jejího skromného příbytku, byla podobizna O. Březiny od F. Bílka (jednalo se o dřevoryt z roku 1915 z cyklu podobizen České hlavy) – je ostatně v domku k vidění dodnes.

Březina napsal Pammrové asi 200 dopisů (přesně se jich dochovalo 201), které byly nově vydány v rámci Březinovy korespondence (2004). Podobný počet dopisů adresovala Březinovi i Pammrová: tyto jsou neutříděny uloženy v Literárním archivu Památníku národního písemnictví, některé se zdají být neúplné, většina z nich není datovaná a je ve francouzštině – proto je velmi obtížné se v nich orientovat (pro toho, kdo neumí francouzsky jako já) a vyhledat případné zmínky o Bílkovi. Nicméně povedly se mi najít krátké zmínky² ve třech dopisech, z nichž žádný není datován:

„Prozatím Vám vztahy s p. Bílkem obstarají (zajistí) výjimečné chvíle...“ (neúplný dopis číslován PNP jako č. 42; francouzsky, 4 strany černým inkoustem, začínající slovy „Les jours font du...“, datace chybí, červenou pastelkou v záhlaví dopsáno „1901 nebo 1902“ a modrou pastelkou „Le mariage de Bílek“ čili „Bílkova svatba“).

„Kresba „Místa harmonie a smíření“ (ilustrace k Vašemu dílu z roku 1903), která nemá obdoby /nelze ji s ničím srovnat/, by se měla zarýt do každé lidské hlavy.“ (dopis číslován PNP jako č. 50, francouzsky, 7 stran modrým inkoustem, začínající citátem „On n'est pas tres qui...“, datace 20. V. (bez roku)).

² Za překlad z francouzštiny děkuji Evě Kodytkové.

„Řekněte panu Bílkovi, že ho chci ujistit svými sympatiemi.“ (dopis číslovan PNP jako č. 53, francouzsky, 4 strany černým inkoustem, začínající slovy „Une certaine ligue...“, datace 15. Aut (bez roku)).

Výše uvedené Březinovy krátké pochvalné zmínky a ukázky Bílkových děl v Novém životě a dalších časopisech přiměly Annu Pammrovou k tomu, aby o Bílkovi napsala jeden z prvních svých textů, které se rozhodla uveřejnit. Jedná se o rozsáhlý příspěvek „Bílkovo umění“, který vyšel koncem roku 1901 v prvním ročníku časopisu *Dvacátý věk (Moravská revue belletristicko-filosofická k šíření vyšších názorů životních a pěstování krasocitu)*, který byl spirituálně (theosoficky) orientován a ve kterém Pammrová zahájila svou publikační činnost. Celý text otiskujeme na jiném místě.

Zprávy o Bílkovi ale dostávala Pammrová později i z jiných zdrojů, např. z korespondence s Pavlou Moudrou (1861-1940), spisovatelkou a překladatelkou, které si vážila kvůli jejímu pacifismu, feminismu a hlavně duchovní orientaci. Moudrá totiž společně s Bílkem, z podnětu Přemysla Pitterra, přednesla po první světové válce několik veřejných přednášek.

K symbolickému setkání a spolupráci na dálku mezi Františkem Bílkem a Annou Pammrovou došlo až po smrti O. Březiny, když Bílek ilustroval obě vydání „Listů Otokara Březiny Anně Pammrové“ – první vydání v r. 1933 vyzdobil kresbami na obálce a titulní straně a portrétem Březiny z r. 1905, druhé vydání v r. 1936 pak kreslenou obálkou a také Březinovým portrétem. V prvním vydání je na závěr dedikace Anny Pammrové: *Aby mně pomohli dostat tuto knihu na světlo denní z vůle Boží, přišli František Bílek, Jakub Deml...* Naposledy se takto setkali na stránkách vzpomínkové publikace „In memoriam: k desátému výročí smrti Otokara Březiny / Sborník vzpomínek básníkůvých přátel A. Pammrové, F. Bílka a J. Vrby“, která vyšla v roce 1939 a do které Pammrová přispěla básní a Bílek dvěma dřevoryty: Březinovým portrétem a dřevorytem z cyklu Nejvyšší spravedlnost.

Dívám se, dívám na exotické linie postav Bílkových – dívám se zrakem primitivním, jímž člověk – vzdálen veškeré kosmologie – hledí ve svatých svých chvílích na hvězdy. A z linií těch vyrůstají celé světy v duši mé. O, jaké světy! –

(Anna Pammrová)

František Kožíšek

Bílko vo umění

Causerie Anny Pammrové

Některé fotografie děl Františka Bílka leží přede mnou. Nemohu přemoci nátlak vnitřního imperativu, abych tu nepodala, třeba jen v konturách nedostatečných – dojem, který v duši mi zanechala tichá contemplace prací těch.

Těm nečetným, četby schopným tvorům – těm, jimž písmena není pouhou písmenou – ba přestává být písmenou, podávám tento úryvek snivého dojmu svého, tak rozdílného od dojmů hromadných.

Než promluví o díle samém, předposílám několik poznámek.

Přihodilo se mi, že v životě svém jsem potkala lidi, kteří tónem hrubě táhlým se tázali: „Co je umění?“ – Opakovala jsem si otázku tu a pátrala dlouho a dlouho. Ne po odpovědi – tou byla již duše moje sama – ale po vlastní definici tohoto pojmu, tak vzdálenému člověku všednímu, tak neobsáhlému člověku vyššímu.

Zrodila jsem se v době, kdy umění zdálo se loučiti s lidmi. Co pod tímto názvem tu ještě strašilo, byla imitace neb jen pouhé otiskování věcí. Byla to snaha zvěčniti všednost – zadržeti reálný moment v konturách co nejpřesnějších, ale ovšem také co nejumělečtějších. V takovýchto pravdách momentových nikdy jsem nenalezla krásy. Nenalezla jsem toho, co by ducha přenášelo přes okamžik všední do prostoru myšlenky odvěké, nenalezla toho, čím realita by pozbyla své drzé ironie, čím by poskytnuta byla duši potrava světlá... Se smutkem konstatovala jsem, že snaha podobná zahání genia dobra daleko od člověčenstva. Co z věků předešlých tu na umění lidem ještě zůstalo, pro to měli jen pohrdání... Jak jinak možno! Na výši modly povznesena byla práce – tak otrocká, tak nepožehnaná činnost moderní – do rozměrů příšerně obrovských vyrostla a dusila umění – ten věčný způsob projevu umění, protínavý a zároveň obětování plný, skromně a bázlivě do míst vzdálených a nevlídných se utíkající.

Nový – do země i vzduchu se zavrtávající člověk – tento mraky trhající, blesk chytající, atmosféru stlačující, tělesa kosmu počítající a se všemi silami jeho s drzou důvěrností hovořící člověk – naučil se jásat v paroxysmu svého vysílení a na místo umění postavil svoje blasphemické dithyramby³.

Jak že to řekl tento dobu naši ovládající duch? ...

*„Vždy člověk činnost svou tak rád prý v lenost noří,
naprostý brzo libuje si klid –*

³ *Rouhavé oslavné písně (pozn. red.).*

*mu proto druhá musím přidělit:
ten roznítí a jako ďábel tvoří“.*
(Goethe)

Hlavu do země zarytou (jak tu mohl viděti nebe?) vstoupil člověk v epochu novou a celou hrůzoplňnou tíží ďábelské své myšlenky házel této vystávající době jako cynickou obžalobu v tvář. Z celého ovzduší země dýchal kráter bolestných otázek ten sžehající jícen všech soudobých epifor⁴. Kráter všeho toho neharmonického, zřetele prostého demonstrování, hluchoslepého polemizování a všeho zoufalého vzpínání se utýrané vitality. Pojednávání byl způsobem banálním politování hodný stav člověka moderního a vyjednáváno o jakés zlomení dosud neprozkoumaných pout. Plýtvalo se vším: časem – silou – myšlénkou – fantasií – citem. A sklizně žádná. Hladověli jsme tím, čím předkové naši nasycení bývali. Vždy nový a nový kráter ideí se otvíral a přece zastřeným zůstávalo člověku vše, co by zasluhovalo jména věku nového. Všecky své slavené formy viděl za nedlouho strouchnivělé na půdě otřesené, plné trhlin. Všecky ty nestvůry – bolestné to produkty vzrypěné a jádraprosté krve, vystávaly z těchto mrtvých forem a ohrožovaly pevninu, na níž dříve tak bezpečně stál. Rostoucí budoucnost unikala mu ve všech těch temných podlidských vlnách, jimiž byl zachvácen člověk antecedentní a pod nimiž dnes klesá náš kulturně tak „povznešený“ rod. V chaotické vřavě hlav proudily dále myšlenky beztvorné, vznikající z abnormálního složení a představy atypické rodily vždy znova a znova chronické otázky, z nichž tryskala nejistota, nehloubka a nesloupnost našeho, dech rozkladu v sobě skrývajícího vychování – v kámen jak by se byl měnil chléb Života. Duším uprášeným a začazeným zemí unikal stále více smysl umění a myšlénka člověka čistého zůstávala problémem.

Tak přišla léta smutného tušení těžkých úloh – takové v páry nevyšpělosti zahalené tušení. Přišla léta palčivé a jiskřivé oslňující touhy pod nadlidsky silném rozepjetí křídel novou nadějí sytého ducha.

* * *

Dívám se, dívám na exotické linie postav Bílkových – dívám se zrakem primitivním, jímž člověk – vzdálen veškeré kosmologie – hledí ve svatých svých chvílích na hvězdy. A z linií těch vyrůstají celé světy v duši mé. O, jaké světy! –

Dívám se zrakem touhy a doznávám, že podáváním vnitřních světů děje se tu způsobem takovým, který otvírá po dlouhé pouti cestami nemravnými perspektivy rozsáhlé a nově osvětlené – dalekosáhlejší než dosud otvíraly formy umění sebebohatšího a vybroušenějšího. Způsobem takovým, by se zlomků všeho toho, co v hloubi člověčenstva od pravěku se odehrává, vyvstal

---

⁴ *Epifora = řečnická figura opakující stejná slova na konci veršů či vět (pozn. red.).*

konečně obraz, před nímž by drsné, nelibě dunící vlnobití dnešních názorů se rozezvučelo jinými, čistšími a mocnějšími tony.

Umění Bílkovo je ohlasem duše odvážné, vírou syté, zaznívající k nám z krajin málo známých a přece dotýká se nás s důvěrou slunečně teplou. Moderní vědění nezmrzačilo duši Bílkovu. Dovedl přes veškeren ten chaos zachovati si schopnosti, jimiž možno člověku se spojit s tím, čemu se říká vlastní princip. Je si toho vědom, jak tajemné a nevyzpytatelné je umění samo o sobě a tak daleké, že každému, kdo pravidel školských v něm hledá – uniká jako Proteus.

Bílek netvoří proto, aby jen obdivován byl – tvoří principiálně proto, aby sny svoje v zárodky ideí světových metamorfosoval. Postavil se nad vlastní bolesti refrainem – té velké bolesti, jež údělem je všech vyvolených – a zašeptal modlitbu:

Veliká myšlénko věčná, dotekni se mne paprskem svým, ať uzřím cestu, kterou třeba se bráti, abych hladov nebloudil po zemi té a neklopýtal dále přes pahýly mrtvých formulí!

V záchvěvu očekávání dovoleno mu bylo píti pohled přicházejícího. Tichá a jasná samota rozkládala se kol duše jeho. Na těchto svých osamělých cestách, v praříši Umění zaslechl volání:

*Zjev se nám, kdekoli meškáš, vytoužený a dávno nám přislíbený duchu!
Sestup k nám z tvých krajů ozářených a posviť nám! Nevíme kam: v pravo i v levo vášní propasti. Nemůžem v před: mlha „vědění“ halí nám cesty a svět vlastního bytí pod nohama nám hnije. Pozvedni nás! omyj nás! – vyved' nás!*

Vážná a tichá nastala reflexe v nitru umělcově chvění tázavé: „Z dálky ho přivolati je mým určením?“ – – Poslouchal neklidný dech atmosféry dneška a doznal: nemocným je vzduch, nerost, bylina a otupělá bolest zírá ze zraku zvířete i člověka. Svým pohledem teplým a jasným zadíval se kam's – pak pohledl kol – a po dlouhém úrodném mlčení, mluví práce jeho slova ta:

„Rád snesl bych vše a vám bych daroval, co nasbíral jsem v krajích světelných, kam nepřístupná cesta práci vaší i vědě vaší. Rád mluvil bych o vykoupení a život světlý bych zvěstoval... Ale dosud je příliš rozptýlená mysl vaše, na širokých a nízkých a hlučných pláních si hovíte. Vichřice vášní sráží plody vašich snah. Uvykli jste příliš dusnému dechu Evropy, která podnes šílí omámena Býkem ve snu těžkém, pod jeho neuprosným nátlakem. Ve chvatu vzrušení tápete nad propastmi, hledající zákonů nových v spasení svého doměnce! Nevidíte, že prach i hvězda má stejné zákony. Věčnými jsou! Myslíte snad, že vám již neplatí – neb zvrátit je, že bude vítězstvím?“

Rád vůdcem bych vám byl. Zním cesty jiné – cesty, jimiž věčného jitra šero prochvívá, kde pučí životního květu poupě, jehož zárodek vyšel z říše Velké Ženy. Ale jsou úzké a srázné tyto cesty – srázné nad míru“ – – –

Takovými a podobnými liniemi vrývá se umění Bílkovo do duší, schopných přijmouti otisk jeho. Ale žel! Málo je duší těch. „Velký počet“, který bezohledně svůj zápor klade na vše, čeho nemožno mu ohmatat prsty, dívá se na díla tato jen aby – se díval. Nic víc... Žijeme v zemi – stydím se za ni, jinak dosti schopnou, vzhledem k idej.

V naší kruté hyperkrisi životního názorů nemůžem Bílka ani dost nadšeně přivítati. Postavy jeho oživené stylem, svou dobu daleko předbíhajícím, rozkvétají teprve zrajícím časem. Je nutné vyčkati chvíle, než se nám podaří z duchových těch forem vyčísti hlavní podstatu idee umělcovy.

Bílek je slovo skromné a tiché v hukotném chaosu dneška, zle tají v sobě resonanci hromově dunící – odpověď živelně lesklou a ostrou na otázku, co je umění? Je kapkou světla v oceánu tmy, ale kapkou, která v nevelkém objemu svém kryje tolik světelné essence, že celé to moře tmy jí prostoupeno býti může. Je potůčkem, prýšticím ze skály věčných pravd, který časem v proud obrovský vzroste, by sbořil celou tu, již tak nepohodlnou, vlnami otázek otřesenou stavbu naší společnosti, drolící se v ostrém dechu ranních názorů. Je zrnem zárodku tajemného, z něhož vyklíčí znovu zapomenutý smysl duše. Je apoštolem nových tvarů životních – plavcem dosti silným, aby se opřel všem nečistým vlnám – bojovníkem víryplným, odstraňujícím ephemer⁵ práci ďábla – magem mocným, proklínajícím slávu a zlato. Okovy dnešní společnosti jsou příliš nedůstojné, než aby jich nesl. Do míst tajuplných se utíká, tam kde čistý paprsek slunce večerního padá na stromy zubožené – tam kde v magii soumraku z travin skal a vod vyvstávají postavy, které oživuje svým snem: Snem o Vykoupení.

Plným právem zasluhuje Bílek jméno umělce-mistra. Nevidí ve slunci pouze slunce, ve stromu pouze strom, v kamenu kámen, v pařezu pařez, v páře páru. Ze všech těchto věcí mluví k němu příčina všeho utrpení. Bolest – ona veliká bolest kosmu, odhaluje tu svůj původ a svého početí způsob, aby – znovu upevněn byl přátelský poměr mezi člověkem a vesmírem.

Kristus Bílkův není více Kristus, který trpí - je to Kristus proměněný, umíraje jen proto, aby žil. Nejčistší to symbol dobroty, klidu, božství. Forma budoucího žití lidského mluví z této tváře, v níž není více stopy té, která před člověkem nebe zavírá: duševní smrti. Jakoby z oblasti jiných duchů volal k nám tu hlas:

*Již člověk činnost svou ve světla vlny noří,
v duši mu stoupá vytoužený klid. –
Hle! svátku svého první vítá svit,
v němž nový svět se duchem čistým tvoří.*

Jak vyvětrán zdá se v Bílkově tvorbě veškerý ten nezdravý dech moderní duše – nic z toho chorobného chvatu – nic z hrozného vědomí viny a jich

---

⁵ *Efemerní = rychle pomíjející, prchavý (pozn. red.).*

důsledků – nic z toho smíchu sarkastického – nic z té tíže hyperbolické a z toho ostatního, co u mnohých umělců dnes potkáváme. I tam, kde příkrým se stává, marně bychom hledali nějakou stopu výčitky. Příkladně: jak vypadal člověk ten, jenž vzal hřeb a kladivo a ruce Ony, láskou se rozpínající, na kříž přibil...

Jak jinak může člověku mystickému, všemi pórami jen Světlo vnímajícímu, zjevit se člověk, který se brání všemu vyššímu ze strachu, aby od hroudy, která je mu tak blízka, nebyl odtržen?! – Jak jinak se může zjevit duchu, pracujícímu o vítězství idee přicházející – člověk ten, který křečovitě lapá každý cár a každou kost, hozenou mu dnešní lži slávou?! ... „Tak jsem tě viděl a zaplakal.“ – Co vdechl Bílek do práce této. A všady z hromad kamení, září soumraku osvětlených, vystupuje mu tento nízký člověk – ubožák – neschopen zvednouti své hlavy kamenné – neschopen oddělit se od hlíny a povznést se do jasných krajů zářivé myšlenky. A přece chce žít! Ale cizím mu zůstává smysl života, protože mu zůstává cizím smysl umění.

Všecky postavy Bílkovy, ať biblické, ať přítomné, mluví jednou řečí jedinou: mluví o snaze mistra, pozvednouti náš ďáblem sžehnutý rod. Ukázati na pravdy věčné a naučit člověka odvážně a důvěryplně hleděti v toto Slunce – naučit ho čísti v zrcadle minulosti, aby měl volný a jasný rozhled do míst ještě oddělených časem přítomným. Za každým slovem, které všichni ti tmou zplození a ve tmě živořící pronesou, odpovídá svým dílem tiše, důrazně a smutně: Jen odtud dál! Jako by se tázal:

Kam dojde člověk dnešní svojí snahou,
svou vřelou žádostí a kvapnou pekla setbou,
když tak rád pohrdá tou svatou starou věštbou,
že Tvůrce náš i všech budoucích světů,
chce, by dnes – tak jako ve pradávném věku –
život jedinou byl modlitbou?!

(Anna Pammrová: Bílkovo umění. *Dvacátý věk. Moravská revue belletristicko-filosofická k šíření vyšších názorů životních a pěstování krasocitu*. Roč. 1, 1901, str. 225-6 a 240-2.)

Za Olbrazem Zoubkem

V požehnaném věku 91 let zemřel 15. června 2017 v Praze akademický sochař Olbram Zoubek, jeden z nejznámějších českých umělců současnosti. Z pohledu Společnosti F. Bílka byl bezesporu jejím nejznámějším členem, ale zároveň i nejvelkorysejším – co do výše členských příspěvků byl vždy největším jejím donátorem. Přinesli jsme s ním dlouhý rozhovor ve Zprávách SFB č. 33, na který tímto odkazujeme. V jeho závěru tehdy pan Zoubek (bylo mu 87 let) řekl: „*Já jsem opravdu spokojený a šťastný. Víte, já nemám nesplněné přání; co jsem chtěl, to jsem si splnil, a nežehráám, že by něco zůstalo neudělané.*“

Přesto od té doby ještě několik děl vytvořil. Tím úplně posledním byla více než dvoumetrová kovová plastika připomínající kněze Josefa Toufara, která byla za přítomnosti autora odhalena 25. února 2017 (na den přesně, kdy byl Toufar před 67 lety ubit komunisty) v kostele sv. Víta v Zahrádce, kde Toufar působil osm let před svým odchodem do farnosti v nedaleké Číhošti, kde došlo k onomu osudnému zázraku. Sochu se rozhodl vytvořit po přečtení knihy Miloše Doležala (*Jako bychom dnes zemřít měli: Drama života, kněžství a mučednické smrti číhošťského faráře P. Josefa Toufara*), jež ho dojala. Hubená a více než dva metry vysoká kovová plastika představuje duchovního se skloněnou hlavou. „*Chtěl jsem vytvořit pátera Toufara, ale nešlo mi to. Jeho podobu jsem netrefil. Tak jsem udělal ideální hlavu a na ní obličej vymodeloval. Proto to není socha Josefa Toufara, ale socha pro Josefa Toufara,*“ popsal autor.

Olbram Zoubek o své poslední plastice řekl, že jí nejen uzavírá své dílo, ale že ji bere jako své vlastní pokání. V době Toufarova týrání v roce 1950 byl prý právě na vojně, a když tehdejší Rudé právo posměšně psalo o takzvaném číhošťském zázraku i Toufarovi, tak se k tomuto posměchu také přidal. Až později mu vše došlo. Je obdivuhodné, jak se devadesátiletý muž dokáže přiznat ke svému poklesku z mládí a činit za něj veřejné pokání, přestože ho svým životním postojem i dílem (Palachova posmrtná maska, náhrobky Palacha a Zajíce, Pomník obětem komunismu atd.) už dávno odčinil.

Redakce

Drobné zprávy

Dva texty o Anně Pammrové se nám již do tohoto čísla nevešly. Najdete je na našich webových stránkách www.spol-fb.cz.

Výbor SFB podpořil koncem srpna 2017 otevřenou **výzvu za zachování ateliéru a zahrady významné české sochařky Hany Wichterlové** (1903-1990) v Praze na Malé Straně, která zde přes 50 let žila a pracovala. Ateliér, známý mimo jiné z fotografií Josefa Sudka, se nachází ve skryté zahradě pod Petřínem. Po dlouhá léta se zde se sochařkou a jejím manželem Bedřichem Stefanem scházely významné osobnosti české kultury 20. století – kromě jiných František Tichý, Otto Rothmayer, básníci Vladimír Holan, Jaroslav Seifert a Josef Topol, historičky umění Anna Masaryková a Růžena Vacková. Tomuto jedinečnému místu, srovnatelnému snad jen s nedaleko stojícím ateliérem J. Sudka hrozí zánik. Majitel objektu (MČ Praha 1) chce totiž ateliér a přilehlou zahradu prodat. H. Wichterlová byla sestrou profesora Otto Wichterleho, slavného chemika a vynálezce kontaktních čoček.

Na podzim 2017 pokračoval v Bílkově vile v Praze dvojicí přednášek společný **cyklus SFB a GHMP „Přátelé Františka Bílka“**. Nejprve **4. října Martin Jindra** hovořil o Bílkových přátelích z okruhu Církev československé – Karlu Farském a Bohuslavu Lohniském. **6. prosince hovořila Eva Nedělníková** z Městského muzea v Bystřici pod Hostýnem o malíři, portrétistovi Františku Ondrúškovi.

Akademická sochařka a členka SFB **Blanka Proksová vystavuje od 7. 11. do 6. 1. 2018 svá díla v rámci výstavy „S malováním nás baví svět“** v centru RoSa ve Střelničné 8 v Praze – Kobylisích.

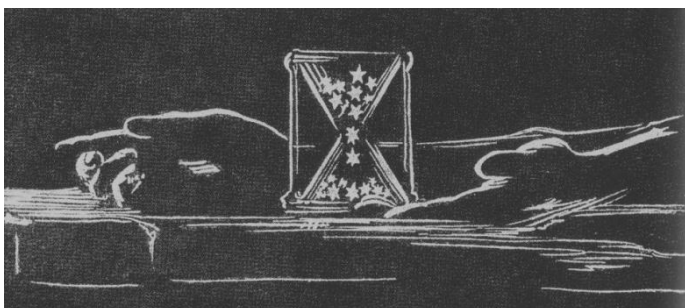
Členu SFB **Eduardu Dvořákovi**, se kterým jsme přinesli rozhovor v minulém čísle Zpráv, vyšla **nová básnická sbírka „Zrcadla chvil“**. Vydalo ji nakladatelství Alfa-Omega Dobřichovice.

Putovní výstava „Josef Bohuslav Foerster (1859-1951)“, kterou připravila Společnost J. B. Foerster, byla v září 2017 vystavena v galerii Českého rozhlasu v Praze a v prosinci na univerzitě v Salzburgu.

Grafik a člen SFB Pavel Hlavatý chystá na přelom srpna a září 2018, kdy se v Praze bude konat 37. kongres FISAE (mezinárodní organizace sběratelů exlibris), velkou **výstavu Bílkových drobných grafik a exlibris v chrámu svatého Mikuláše na Staroměstském náměstí** a vydání stejně zaměřené publikace.

Socha pro Josefa Toufara v kostele sv. Víta v Zahrádce, poslední dílo Olbrama Zoubka (2017).

NEPRODEJNÉ

Pro své členy a příznivce vydává Společnost Františka Bílka v Praze
www.spol-fb.cz

Kontakt: Alena M. Kubíčková, Křivenická 413/16, 18100 Praha 8

ISSN: 2464-5516

Vydáno v nákladu 130 ks

Redakční rada: František Kožíšek, Michal Kellner, Yveta Kožíšková

Jazyková korektura: Yveta Kožíšková

Administrace: Michal Kellner, Nad Budánkami II. 12, 150 00 Praha 5

Příspěvky do Zpráv posílejte na: spolecnost.frantiska.bilka@gmail.com